

УДК 343.133

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.26>

Є. П. Плохута
доктор філософії, доцент кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету
orcid.org/0009-0008-0106-0378

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ХУЛІГАНСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми статті зумовлена тим, що проведені вченими наукові розробки не вичерпують проблематику, пов'язану зі здійсненням кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, визначеного статтею 296 України, що зокрема, стосується характеристики суб'єкта і суб'єктивної сторони хуліганства. Це зумовило постановку як мети статті розкриття суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого статтею 296 КК України.

Встановлено, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, характеризується трьома ознаками: 1) суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення є фізична особа; 2) осудність особи, яка вчинила хуліганські дії; 3) досягненням віку, з якого відповідно до норм КК України може наставати кримінальна відповідальність за хуліганство (з урахуванням норм статті 22 цього Кодексу – чотирнадцяти років). На основі норм КК України і доктринальних підходів розкрито зміст кожної з наведених ознак суб'єкта хуліганства.

Обґрунтовано, що зміст суб'єктивної сторони хуліганства становлять вина та мотив як її обов'язкові ознаки і мета – як факультативна ознака. Із урахуванням судової практики і підходів вчених констатовано, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом на грубе порушення громадського порядку, а за умовами виникнення і формування умисел хуліганства, як правило, є раптовим.

На основі аналізу судової практики встановлено, що мотивом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, є явна неповага до суспільства. Мотив посягання на потерпілого розглянуто як основний критерій відмежування хуліганства як кримінального правопорушення проти громадського порядку та моральності від кримінальних правопорушень проти особи, а також обґрунтовано, що його нестворення або неправильне встановлення може призвести до неправильної кваліфікації відповідного кримінального правопорушення.

Піддано критиці позицію вчених, які ототожнюють мотив і мету хуліганства та доведено, що метою цього кримінального правопорушення є прагнення винуватої особи до протиставлення себе оточуючим узагалі та вираження своєї зверхності по відношенню до них.

Ключові слова: хуліганство, суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, вина, мотив кримінального правопорушення, явна неповага до суспільства, мета кримінального правопорушення.

Plokhuta Ye. P. SUBJECTIVE SIGNS OF HOOLIGANISM: GENERAL CHARACTERISTICS

The relevance of the topic of the article is due to the fact that the scientific research carried out by scholars does not exhaust the issues related to the criminal law characterization of the criminal offense under Article 296 of the Criminal Code of Ukraine, which, in particular, concerns the characterization of the subject and subjective side of hooliganism. This has led to the goal of the article to reveal the subjective features of the crime under Article 296 of the Criminal Code of Ukraine.

It is established that the subject of a criminal offense under Article 296 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by three features 1) the subject of the said criminal offense is an individual; 2) the person who committed hooliganism is sane; 3) the person has reached the age at which criminal liability for hooliganism may be imposed in accordance with the provisions of the Criminal Code of Ukraine (taking into account the provisions of Article 22 of this Code – fourteen years). Based on the provisions of the Criminal Code of Ukraine and doctrinal approaches, the author reveals the content of each of the above features of the subject of hooliganism.

It is substantiated that the content of the subjective side of hooliganism is made up of guilt and motive as its mandatory features and purpose as an optional feature. Taking into account the case law and approaches of scholars, the author states that the subjective side of hooliganism is characterized by a direct intent to grossly violate public order, and in terms of the conditions of occurrence and formation, the intent of hooliganism is usually sudden.

Based on the analysis of case law, the author establishes that the motive of the criminal offense under Article 296 of the Criminal Code of Ukraine is manifest disrespect for society. The motive of assault on the victim is considered as the main criterion for distinguishing hooliganism as a criminal offense against public order and morality from criminal offenses against a person, and it is also substantiated that its failure to establish or incorrect establishment may lead to misclassification of the relevant criminal offense.

The author criticizes the position of scholars who equate the motive and purpose of hooliganism and proves that the purpose of this criminal offense is the perpetrator's desire to oppose himself to others in general and to express his superiority towards them.

Key words: hooliganism, subject of a criminal offense, subjective side of a criminal offense, guilt, motive of a criminal offense, manifest disrespect for society, purpose of a criminal offense.

Постановка проблеми. Законодавець у розділі XII Особливої частини Кримінального кодексу України систему кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. Найбільш поширеним серед цих кримінальних правопорушень є хуліганство, яке в частині 1 статті 296 КК України визначається законодавцем як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [1]. Аналіз змісту наведеної та інших норм статті 296 КК України свідчить про притаманність кримінальному правопорушенню, передбаченому цією статтею, декількох особливостей. По-перше, з урахуванням класифікації кримінальних правопорушень, закріпленої статтею 12 КК України, хуліганство за частиною 1 статті 296 цього Кодексу є кримінальним проступком, за частинами 2 і 3 вказаної статті – нетяжким злочином, а за частиною 4 статті зазначеної статті – тяжким злочином. По-друге, частина 1 статті 296 КК України містить низку оцінних понять «грубе порушення громадського порядку», «явна неповага до суспільства», «особлива зухвалість», «винятковий цинізм». Зазначені особливості впливають як на доктринальну характеристику хуліганства, так і на правозастосовну практику, що зумовлює потребу в їх науковій розробці.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. До кримінально-правової характеристики хуліганства та проблематики кваліфікації кримінальних правопорушень за статтею 296 КК України звертаються В.В. Артюхова, В.І. Борисов, О.А. Галемін, Д.А. Демчишин, О.О. Дудоров, О.А. Івахненко, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, М.Л. Наклович, В.В. Налуцишин, Є.Д. Тадика, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, С.А. Шалгунова, Т.В. Шевченко, С.С. Яценко та інші вітчизняні вчені. Водночас, проведені ними наукові розробки не вичерпують проблематику, пов'язану зі здійсненням кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, визначеного статтею 296 України. Зокрема, це стосується кримінально-правової характеристики суб'єкта і суб'єктивної сторони хуліганства.

Метою статті є розкриття суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого статтею 296 КК України.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального права сформовано загальноприйнятий на сьогодні підхід до визначення складу кримінального правопорушення, відповідно до якого він характеризується за допомогою чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Зазначений підхід повною мірою поширюється й на здійснення кримінально-правової характеристики хуліганства.

Поняття суб'єкта кримінального правопорушення визначається законодавцем у частині 1 статті 18 КК України, згідно з якою ним є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1]. Як вказує В.В. Артюхова, встановлення кримінальним законом чіткого переліку ознак суб'єкта кримінального правопорушення є важливим для визнання особи суб'єктом конкретного складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України, та притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. Якщо у діянні відсутня ознака суб'єкта кримінального правопорушення, то відсутній і склад кримінального правопорушення [2, с. 68]. Відповідно, суб'єкт хуліганства повинен відповідати усім ознакам, визначеним частиною 1 статті 18 КК України.

Першою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є те, що ним може бути фізична особа. Безперечно, що дії, передбачені статтею 296 КК України (грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом) незалежно від кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин можуть вчинятися виключно фізичною особою. Зазвичай, суб'єктом хуліганства є приватні особи, що, водночас, не виключає можливості вчинення цього кримінального правопорушення службовими особами у розумінні частини 3 статті 18 КК України. При цьому суб'єктом хуліганства може бути як громадянин України, так і іноземний громадянин та особа без громадянства.

Другою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, в тому числі й передбаченого статтею 296 КК України, є осудність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Так, з урахуванням норм частин 1 і 2 статті 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. І, навпаки, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [1]. Відповідно, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, повинен характеризуватися перебуванням у ході вчинення хуліганських дій у стані осудності.

Третя ознака суб'єкта кримінального правопорушення полягає в досягненні віку, з якого

відповідно до норм КК України може наставати кримінальна відповідальність за хуліганство. Із урахуванням норм статті 22 КК України, що встановлює вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальній відповідальності за хуліганство підлягають особи, яким до вчинення цього кримінального правопорушення виповнилося чотирнадцять років (частина 2) [1]. В основу зниження віку кримінальної відповідальності за хуліганство, як зазначають В.В. Шаблистий, покладено такі критерії: 1) здатність особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку певних дій; 2) поширеність вчинення злочинів серед осіб цього віку; 3) відповідність підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь [3, с. 91].

Зміст суб'єктивної сторони хуліганства, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, становлять вина, мотив і мета. При цьому для кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, вина та мотив є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, а мета – факультативною.

Відповідно до статті 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1]. Як вказує Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом на грубе порушення громадського порядку та мотивами явної неповаги до суспільства. Тобто коли винний усвідомлює, що своїми діями грубо порушує громадський порядок, виражаючи тим самим явну неповагу до суспільства, і бажає цього (постанова від 17.09.2020 р. у справі № 463/4135/16-к) [4]. При цьому, як вказує В.В. Артюхова, за умовами виникнення і формування умисел хуліганства, як правило, є раптовим, тобто таким, що реалізується у виді вчинення кримінального правопорушення відразу після виникнення. Це зумовлено тим, що загалом підґрунтям для вчинення хуліганських дій є різноманітні скороминущі конфліктні ситуації. Водночас заздалегідь обдуманий вид умислу під час вчинення досліджуваного кримінального правопорушення також трапляється [2, с. 78].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони хуліганства, як наголошує Велика Палата Верховного Суду, є мотив явної неповаги до суспільства. Домінування у свідомості винного такого внутрішнього спонукання і відсутність особистого мотиву посягання на потерпілого є головним критерієм відмежування хуліганства як злочину проти громадського порядку та моральності від злочинів проти особи. Хоч хуліганські дії нерідко супроводжуються фізичним насильством і заподі-

нням тілесних ушкоджень, головною їх рушійною силою є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Означені дії не зумовлені особистими мотивами й конкретною метою, а за своїми внутрішніми чинниками фокусуються в напрямку тотального негативізму й ворожого ставлення до суспільства. Протиправні діяння вчиняються за відсутності зовнішнього приводу або з незначного приводу і зазвичай спрямовані на випадкові об'єкти. Якщо хуліганству передують конфлікт винного з потерпілим (потерпілими), такий конфлікт провокується самим винним як зухвалий виклик соціальному оточенню, і реакція інших на провокуючі дії, в тому числі спроба їх припинити, стають приводом для подальшого насильства (постанова від 03.07.2019 р. у справі № 288/1158/16-к) [5]. Водночас, як відзначає В.І. Борисов, інколи винний, посягаючи на іншу особу з особистих мотивів або зі змішаних хулігансько-особистих мотивів, може і не ставити перед собою прямої цілі: порушити громадський порядок. Однак, якщо він обирає такі способи і обставини для досягнення своїх інтересів, усвідомлюючи, що його поведінка неминуче опиниться сполученою з очевидним грубим порушенням громадського порядку (хоча і викликана особистими неприязними відношеннями), в наявності також умисел до порушення громадського порядку (наприклад, бійка на стадіоні під час футбольного матчу, під час проведення культурного заходу, в парку відпочинку на очах людей, в клубі, на танцмайданчику тощо) [6, с. 361-362].

Оскільки мотив посягання на потерпілого є основним критерієм відмежування хуліганства як кримінального правопорушення проти громадського порядку та моральності від кримінальних правопорушень проти особи, його невстановлення або неправильне встановлення може призвести до неправильної кваліфікації відповідного кримінального правопорушення. Як вказує Велика Палата Верховного Суду, за відсутності відповідного мотиву, коли застосування насильства зумовлене неприязними стосунками з потерпілим і прагненням завдати шкоди конкретній особі з особистих спонукань, сам собою факт вчинення протиправних дій у громадському місці в присутності сторонніх осіб не дає достатніх підстав для кваліфікації їх як хуліганства (постанова від 03.07.2019 р. у справі № 288/1158/16-к) [5].

Мета є факультативною ознакою суб'єкта хуліганства, водночас, як вказує Д.А. Демчишин, вона, безумовно, матиме значення під час визначення заходів кримінально-правового реагування на злочин (обрання міри кримінальної відповідальності) [7, с. 79]. На думку

В.В. Налуцишина, хуліганству притаманна одна мета – порушити громадський спокій шляхом приниження честі та гідності потерпілої особи із застосуванням усвідомленого насильства, в основі якого лежать особлива зухвалість і винятковий цинізм, оскільки це діяння вчиняється шляхом реалізації мотивів, які спрямовують дії винуватої особи на досягнення ситуативних цілей [8, с. 119]. Схожу позицію висловлюють й інші вчені, які не розмежовують мотив і мету кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України. Зокрема, С.А. Шалгунова та Т.В. Шевченко вважають, що здебільшого мотив і мета хуліганства нерозривно пов'язані, а оскільки при вчиненні цього злочину винний задовольняється самоствердженням, реалізацією своєї примхи, ефектом здійснюваних дій, то це часто призводить до злиття мети з мотивом [9, с. 106]. Поділяючи наведену позицію в частині нерозривного зв'язку мотиву та мети кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, водночас, потрібно звернути увагу на недоречність їх ототожнення.

Як відзначає В.В. Артюхова, мета хуліганства є самостійною факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення і поєднання її з мотивом (обов'язковою ознакою), а фактично їх ототожнення, суперечить законодавчій конструкції цього кримінального правопорушення. Мету останнього, насправді, важко визначити, наприклад, через раптовість її виникнення, або ж безглуздість, малозначність. Нерідко навіть самі злочинці під час вчинення кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння наступного дня не можуть пригадати або пояснити мету своїх дій. Проте, складність встановлення мети цього кримінального правопорушення не свідчить, що вона відсутня [2, с. 84]. Розмежовуючи мотив і мету кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, необхідно відзначити, що на відміну від мотиву, який є рушійною силою для його вчинення, мета вказує на кінцевий результат, якого прагне досягнути винувата особа внаслідок вчинення цього кримінального правопорушення. Відповідно, якщо мотив хуліганства полягає в явній неповазі до суспільства, то його метою, виходячи із результатів дослідження судової практики, є прагнення винуватої особи до протиставлення себе оточуючим узагалі та вираження своєї зверхності по відношенню до них.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що суб'єктивними ознаками хуліганства є суб'єкт і суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення.

У свою чергу, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 296 КК України, характеризується трьома ознаками: 1) суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення є фізична особа; 2) осудністю особи, яка вчинила хуліганські дії; 3) досягненням віку, з якого відповідно до норм КК України може наставати кримінальна відповідальність за хуліганство (з урахуванням норм статті 22 цього Кодексу – чотирнадцяти років).

Зміст суб'єктивної сторони хуліганства становлять вина та мотив як її обов'язкові ознаки і мета – як факультативна ознака. Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 296 КК України, характеризується прямим умислом на грубе порушення громадського порядку. Мотивом цього кримінального правопорушення є явна неповага до суспільства, а метою – прагнення винуватої особи до протиставлення себе оточуючим узагалі та вираження своєї зверхності по відношенню до них.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2020. 301 с.
3. Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділим владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії: монографія / за заг. ред. В.В. Шаблисто. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.
4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17.09.2020 р. у справі № 463/4135/16-к (провадження № 51-1070км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722814>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 288/1158/16-к (провадження № 13-28кс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998245>.
6. Борисов В.І. Лекція за темою: «Кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 351-371.
7. Демчишин Д.А. Суб'єктивні ознаки хуліганства за кримінальним правом України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 77-81.
8. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2007. 266 с.
9. Шалгунова С.А., Шевченко Т.В. Суб'єктивні ознаки хуліганства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 103-107.